

משביח נכסי חבירו פרק כ"א

משביח שהתכוון רק לעצמו ולא נחסר כלל בגלל הנהנה והנהנה גילה דעתו שהיה מוכן להוציא כסך על הנאה זו ח"ב

שיעור התשלום של נהנה שגילה דעתו שנוח לו בהוצאה

א. בדברי התוס' נראה, וכך דעת רוב הפוסקים, שגם אם הנהנה גילה דעתו שהיה מוכן להוציא רק סכום כסף קטן עבור הנאה זו, ולא מלוא ההוצאות שנצרכות עבור הנאה, וכן גם אם הנהנה גילה דעתו בבירור שהוא היה מוכן לשלם רק על חומרים זולים עבור הנאה זו ולא בחומרים היקרים שהמהנה השתמש, בכל זאת חייב הנהנה לשלם חלקו בהוצאות המהנה כפי כל הנאתו ולפי עלות החומרים שהמהנה השתמש בהם, גם אם זה תשלום הרבה יותר גבוה ממה שהנהנה גילה דעתו שהיה מוכן להוציא עבור הנאה זו, ולמרות שהמהנה עשה זאת עבור עצמו בלבד ולא הייתה לו שום הוצאה נוספת בגלל הנהנה.¹

ובסברת הדין כתב מהרש"ל: "ובפרק השותפין כתב מרדכי, כל היכא דמהנהו לא מקרי זה נהנה וזה לא חסר, פי', כגון היכא דגלי שאם לא היה מוצא בחנם היה מוציא שכר על זה, קרוי מהנהו וחייב, וראיתו לשם מהא דשנינו שם עד ד' אמות חייב חבירו לבנות עמו הכותל, אבל אם בנה יותר מד' אמות אין השני חייב בהוצאת מה שיתר על ד' אמות, ואם סמך ליה כותל אחר כנגדו, דגלי דעתיה דניחא ליה אף בהגבהה, משלם הכל, היינו משום דמהנהו, וה"ה הכא כה"ג, כך סברתו". ונראה ברור בהסבר דבריו, שכל שחסך השני כסף בגלל שהשני הנהנה אותו, חייב השני, כי נחשב שהראשון הנהנה אותו בצורה ממשית. ולולא הסבר זה אין הבנה לדבריו, שהרי הגמ' מדברת בזה נהנה וזה אינו חסר, והיינו שידוע לנו שהשני נהנה, ואם סברת המרדכי היא שכל היכא דמהנהו חייב הנהנה, א"כ לא שייך דין זה נהנה וזה לא חסר שפטור, וע"כ כמו שביארנו. ולהלן נביא אחרונים נוספים שכתבו קרוב לזה, שהחוב הוא מדין "משתרשי ליה".

1. כך משמע ברור בדברי התוס' שהם מקור שיטה זו שגלי דעתיה דניחא ליה מחייבת אותו גם בז"נ ול"ח, כי התוס' וסיעתם ביארו בביסוד זה את הדין של רבי יוסי "עמד ניקף וגדר את הרביעית מגלגלים עליו את הכל", ושם בוודאי הכוונה לכל דמי הנאתו, וכ"כ רעק"א (כו"ח סוס"י ה') בפשיטות. והתוס' כתבו כך גם בסוגיא של כותל שבין שני חצרות למעלה מד', וגם שם הדין שמגלגלים עליו את הכל. וגם שם כתב כך רעק"א (פיה"מ ב"ב פ"א סק"ו), וכ"כ להדיא רבי יוסף בן עזרא שנביא להלן.

וכך מפורש במהרש"ל וקצוה"ח הנ"ל, כי הבינו את דין המרדכי (שם) והרמ"א (קנ"ז ס"י): "וכן אם נהנה בבנינו, אעפ"י שלא עשה שום היכר שניחא לו, חייב לו כפי מה שנהנה", שהוא מבוסס על חידוש התוס', וא"כ מפורש ברמ"א שחייב לשלם כפי הנאתו. וכן מפורש יוצא מהגר"א (שם סקמ"ז) שכתב שהדין של הרמ"א היא שיטת תוס', וע"ז כתב הרמ"א שחייב לפי מה שנהנה.

עלון המשפט

פסקי דינים

דיני משביח נכסי חבירו פכ"א - משביח שהתכוון רק לעצמו, והנהנה גילה דעתו דניח"ל בהוצאה

תורת המשפט

חפץ כבד שנפל בסערה ופגע ברכב והרכב הצילו מריסק

יו"ל ע"י "מכון מענה שמחה" בעריכת הר"ר שלום רוטמן © כל הזכויות שמורות.

לתגובות והערות:
6000760@gmail.com

בית הדין "נתיבות חיים" בארה"ק

שע"י כולל חו"מ 'אהל יוסף' • בנשיאות הגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א

בית שמש

בראשות הרבנים הגאונים:

רבי שלמה שלזינגר • רבי אברהם בוטרמן

תל ציון

בראשות הרב הגאון רבי שלמה ויספיש

איזור הקרויות

בראשות הרב הגאון רבי אברהם בוטרמן

יודושים

בראשות הרבנים הגאונים:

רבי נפתלי נוסבוים

רבי יהודא סילמן

רבי יצחק שובקס

רבי יוסף פליישמן

רבי אברהם בוטרמן רבי שאול יהודה הנדלס

רבי צבי ברורמן רבי עובדיה יוסף

רבי אברהם דרברמדיקר רבי יעקב פרבשטיין

ניתן להזמין דיונים בפל': 346-7642-052 או בטל': 3637-502-02 (בשעות 18:30-20:00)

ולכן, אם שניהם נהנים בשווה יתחלקו בהוצאות בשווה, ואם הוא נהנה שלישי והמהנה נהנה שני שלישי, ישלם שלישי מההוצאות.²

ב. אכן יש כמה פוסקים שהתקשו בדין האמור, שהרי סוכ"ס המהנה התכוון רק לעצמו, ולא הוצרך להרבות בהוצאה כלל בגלל הנהנה, וא"כ הנהנה הוא 'זה נהנה וזה לא חסר' ממש, ואף שגילה דעתו שהיה מוציא ממון על ההנאה, מ"מ הרי גילה דעתו שהיה מוציא רק סכום קטן, ואיך מחייבים אותו יותר מכך³. כמו"כ הביאו ראיות משני דינים בשו"ע שלכאור' נראה מהם שא"א לחייב את הנהנה בכל הנאתו אם המהנה לא היה 'חסר' בגללו⁴, ולכן צמצמו את דין התוס' כלהלן בסעיפים הבאים. אבל דבריהם קשים כמבואר בביאורי המשפט⁵, ולדינא נוקטים כדעת רוב הפוסקים הנ"ל.

ציונים והערות

א) הנודע ביהודה צמצם את דין התוס', שהיינו דווקא אם בגלל הנהנה הוצרך המהנה להרבות בהוצאה ואפילו קצת, שאז מחייבים את הנהנה יותר מהסכום שגילה דעתו שהיה מוציא⁶, אבל אם המהנה לא הוצרך להרבות בהוצאה כלל, חייב הנהנה רק את הסכום שגילה דעתו שהיה מוציא⁷.

ב) הנתיה"מ חילק, שרק אם הנהנה היה צריך להשתמש בגוף רכושו של המהנה כדי ליהנות, באופן שהמהנה הייתה לו זכות עפ"י דין למנוע ממנו השתמשות זו, אז חייב הנהנה בכל הנאתו, אבל אם הנהנה נהנה מרכוש המהנה באופן שהמהנה לא היה יכול למנוע ממנו עפ"י דין ליהנות מרכושו, חייב הנהנה רק כפי שגילה דעתו שהיה מוציא⁸.

ג) החסד לאברהם (תאומים) כתב שרק אם הנהנה עשה פעולה בקום ועשה שיוכל ליהנות ממעשי המהנה, אז כתבו

רק בהוצאה היתירה שגרם למהנה, ולפי הסמ"ע והט"ז יהיה חייב בכל דמי הנאתו.

7. כ"כ הנודע ביהודה (תני' חו"מ סי' כ"ד) בדעת התוס' לגבי מקיף וניקף, ובדעת הטור והי"א בשו"ע לגבי דר בחצר חבירו, שגילה דעתו בלבד אינו מחייב את הנהנה לשלם אלא רק כמה שגילה דעתו שהיה מוכן לשלם, ורק אם מצורף לזה הפסד קטן של המהנה, אז חייב הנהנה לשלם יותר מכפי שגילה דעתו שהיה מוכן להוציא. ראה כל דבריו בביאורי המשפט, ושם כתבנו שדבריו דחוקים בתוס' וסיעתם, וכבר כתבנו שבמהרש"ל ובקצו' מוכח שבכ"א חייב בכל דמי הנאתו ושכ"כ רעק"א בפירוש, וכך סבר הנת' שנביא להלן, ובמקרה של הנוב"י יחייבו לשלם הנאתו, הגם שלא גרם הוצאות יתירות.

עוד הבאנו בביאורי המשפט שגם השי' למורא (דף ב' ע"ב סי' א' ד"ה ובנדון דידן) סובר שהמגלה דעתו שניחא ליה בהוצאה אינו חייב אלא כסכום שגילה שהיה משלם, אבל לא בגלל ההוכחה של הנוב"י, אלא בגלל ההוכחה השנייה הנ"ל מדין גדר את הרביעית בקנים שמחייבים אותו בכלם רק דמי קנים, והבאנו שר' יוסף בן עזרא (שם סי' ב') חלק עליו ודחה ראיתו, עיין שם.

עוד ראה ביאורי המשפט, שכמה פוסקים הסבירו את דין התוס', שגילה דעתו שניחא ליה מחייב בגלל דין "משתרשי ליה", והיינו שהסכום שגילה דעתו שהיה מוציא וחסך בוודאות בגלל המהנה הוא אשתרשי אצלו ויש תביעת "ממוני גבך", ולכן חייב לשלמו למהנה. ולפי פוסקים אלו גם יהיה הדין כפי הנוב"י שאינו חייב אלא את הסכום שגילה שהיה מוציא, כי רק סכום זה אשתרשי ליה, ולכן למשל בדוגמא ב' שכתבנו בפנים יהיה פטור מכל תשלום, כיון שרק סכום פריצת הדלת אשתרשי ליה ולא יותר. ובעלונים הקודמים הארכנו בשיטה זו, ושם כתבנו שהרבה פוסקים חלקו עליה, וכן לפי רבי נחום שהבאנו שם יהיה חייב בכל הנאתו, כיון שמשתרשי ליה רק מסלק את טענת ה"כופים אל מידת סדום", וכפי שהתבאר שם.

8. הנתיה"מ (קנ"ז סק"ז) הקשה, שבדין מקיף וניקף כתוב בשו"ע (קנ"ח ס"ז) שאם הניקף בנה את הרביעית בקנים, אינו צריך לשלם עבור ג' הראשונות אלא דמי קנים, אפילו אם הן מלבנים, משא"כ

2. כפי הדין במקיף וניקף שהארכנו בו בעלון הקודם.

3. כמה פוסקים נתחבטו בדבר זה, וכמו הנודע ביהודה (תניינא חו"מ סי' כ"ד) שהקשה: "לחייבו ע"י גילוי דעתו לשלם גם מה שלא גילה דעתו זה לא מצינו".

4. קושיה אחת כתב הנוב"י (שם), שהוכיח מדברי הגמ' והראשונים וכ"ה בשו"ע (קנ"ח ס"ו) לגבי מקיף וניקף, שאם גדר הניקף את הרביעית מחייבים אותו בגלל שגרם למקיף היקיפא יתירא, והקשה הנוב"י, מדוע צריך להגיע לטעם של היקיפא יתירא דווקא, והרי גם בלי טעם זה חייב הניקף שהרי גילה דעתו בבירור שהוא רוצה בהנאת המהנה, והביאו החסד לאברהם (חו"מ סי' נ"א) וז"ל: "אלמא דכל שלא גרם לו שום הוצאה יתירה, אף דגלי דעתיה דניחא ליה בהוצאה א"צ לשלם המותר". קושיה שניה כתבו כמה פוסקים, שבדין מקיף וניקף כתוב בשו"ע (קנ"ח ס"ז) שאם הניקף בנה את הרביעית בקנים, אינו צריך לשלם עבור ג' הראשונות אלא דמי קנים, אפילו אם הן מלבנים, ולכאור' מפורש כאן שאם גילה דעתו שהיה מוכן להוציא רק סכום כסף קטן יותר, אין מחייבים אותו אלא כפי סכום זה.

5. ולתרץ את שתי ההוכחות הנ"ל נראה בפשטות, שהקושיה הראשונה אינה קשה כלל, כי הגמ' דיברה בגדר מקיף את הרביעית ולא בגדר ניקף, ואז לא שייך הטעם של גלי דעתיה דניחא ליה, וגם השו"ע שכתב טעם זה הוא בגלל שרצה לכלול גם גדר מקיף. והקושיה השנייה אפשר ליישב בקל, כי שם בסופו של דבר הניקף באמת אינו נהנה מזה שהמקיף גדר באבנים, שהרי תכלית הגדר היא לשמור שלא ייכנסו לשדה, ואם צד אחד גדר בקנים אין משמעות לזה שג' האחרות גדרות באבנים, וא"כ מהיכא תיתי לחייב את הניקף ביותר מהנאתו? גם אין לניקף בעלות באבנים, כי אם אינו משלם אלא דמי קנים זה יהיה חלקו באבנים ג"כ, וכ"כ הנתיה"מ (קנ"ז סק"ז) בהדיא שהניקף לא יזכה באבני הבניין, [וכ"כ שם המלואי משפט (ב6) אפילו לפי דעת הרמב"ם שמדובר בגדר בין שניהם ולא בגדר מבחון].

6. וכתב הנוב"י (שלהלן) שבכה"ג יהיה שיעור התשלום תלוי במחלו' הפוסקים שהבאנו בעלונים הקודמים, לפי הב"ח והש"ך יהיה חייב

לשלם את כל דמי השכירות¹³, ולפי הנודע ביהודה והדברי מלכיאל חייב לשלם רק כפי שהציע.

ב) כמה שכנים בקומת קרקע שהיה ביניהם שטח הפקר ריק, וכמה מהם הרחיבו את דירתם על חשבון שטח זה, ובנו בצורה כזו שנמצא שנשאר לשכן אחד שטח סגור לעצמו בלי שבנה שום כותל [ולא הייתה דעת השכנים כלל להנות את השכן הזה]¹⁴, ואח"כ השכן הזה פרץ דלת מדירתו לתוך השטח הזה והוא משתמש בו. לפי החסד לאברהם והדברי מלכיאל יהיה חייב להשתתף בהוצאות לפי ערך הנאתו ביחס לשכנים, לפי הנוב"י יהיה פטור מכל תשלום כיון שלא גרם לשאר השכנים הוצאה נוספת, ומה שגילה דעתו שהיה מוכן להוציא הרי הוציא כבר, וכך הדין גם לפי הנתי', כיון שהשתמש רק בשלו. ג) בניין שהיה לידו מקום מוזנח שהתנחלו בו בעלי חיים וכדו'

צינים והערות

דעתו דניחא ליה בהוצאה שחייב הנהנה, שהוא יתכן משני טעמים, והמקרים שחייבו בהם הפוסקים הם מטעמים שונים, וכלהלן. בדין מקיף וניקף ביאר הדב"מ ז"ל: "ונראה הסברא בזה, דהא קיי"ל דכל היכא שיש איזה הוצאה ופעולה שמשותף בה טובת שני אנשים, הרי הם שותפים בדבר, וכופין זא"ז ליתן חלק בהוצאה ההיא... וכ"ז בדבר שידוע שההכרח לעשות הוצאה זו והמנהג כן, אבל בשאר דברים יוכל אחד מהם לומר לא ניחא לי לעשות הוצאה על טובה זו, וכמו גדר בבקעה או למעלה מד' אמות, ולא יוכל לכופו. אכן אם גילה דעתו דניחא לו בהוצאה ע"ז, א"כ איגלי מילתא דמיקרי שותף לפעולה זאת, והיה יכול לכופו מתחילה להשתתף בהוצאה זו, ולזה מגלגלין עליו את הכל". וכדבריו כתב גם האור שמח (גו"א פ"ג ה"ט).

והדב"מ הקשה על עצמו, שהרי סברא זו אינה שייכת כלל בדר בחצר חבירו וגילה דעתו שהיה משלם על זה, כי בוודאי אין הדר ובעל הבית נעשים שותפים, ומדוע חייבו שם התוס' וכתב ז"ל: "ולפ"ז לא שייכא סברא זו רק בטובה משותפת, אבל בדר בחצר חבירו דלא קאי לאגרא לא שייך זה, דהא מ"מ זה לא חסר דהא לא קאי לאגרא, וא"כ קשה על הטוש"ע ס' ש"ג ס"ח שכתבו להלכה שאם גילה הדר דעתו ליתן שכר חייב לשלם. ונראה הטעם, דכיון שבשעת הנאתו מחצר חבירו חשב ליתן שכר, א"כ נתחייב השכר לבעליו וכדין כל זוכה בשל חבירו על מנת לשלם לו, והוי חיוב גמור". וראה ביאורי המשפט שהרבנו להקשות על דבריו.

13. גם לפי הנתיחה"מ יהיה חייב בכל הנאתו, ולמרות שלא שייך בזה בעלות גמורה כמו בכותל שבין שני חצרות, אבל שייך בזה קניין שכירות. וכך הוא בהכרח, כי הטור כתב את דין התוס' בדר בחצר חבירו, ושם עשה שימוש ישיר בגוף הרכוש של בעה"ב, והחיוב שם הוא מדין נהנה ולא מדין שותפות, שהרי אין צד שהפולש קונה את בית חבירו, ובע"כ החיוב הוא כי הוא זוכה בזה קניין של שכירות, וכן הוא בהדיא ברבי יוסף בן עזרא שזה ממש המקרה שלו.

14. כי אם הייתה דעתם על דעת השכן, או שהוצרכו להרבות בהוצאות בגללו, יהיה חייב לשלם חצי מההוצאות.

התוס' שחייב בכל הנאתו, אבל אם ההנאה באה לו ממילא א"א לחייבו אלא אם המהנה נחסר בגללו.⁹

ד) הדברי מלכיאל חילק, שרק אם יש לשניהם אותו צורך ממש, אז צריך לשלם אפילו יותר מכמה שגילה דעתו שהיה מוכן להוציא, כיון שאז נעשו שותפים¹⁰, וגילוי דעתו מועיל לעשותם שותפים אפילו אם בזמן שהמהנה הוציא הוצאות עדיין לא גילה השני דעתו שהוא רוצה בזה, [ולמרות שהשבח לא נמצא ברכוש הנהנה]¹¹, אבל אם אין להם אותו צורך ממש, חייב הנהנה רק כפי שגילה דעתו שהיה משלם¹².

ג. דוגמאות מעשיות לחילוקי דינים הנ"ל:

א) אדם שנכנס לשטח ריק שלא עמד להשכרה והשתמש בו, וכשבא בעה"ב וביקש להוציא, הציע הפולש לשלם סכום קטן כדי שיוכל להישאר. לפי הנתי' והחסד לאברהם חייב

בכותל שבין שני חצרות (קנ"ז ס"י) כשבנה השני כותל ממול לכותל הראשון, משמע בשו"ע שצריך לשלם לראשון חצי מעלות כותלו, גם אם הוא בנוי מאבנים והשני בנה בחומר זול יותר, ולכן חילק שבמקיף וניקף, הגם שהניקף נהנה ממה שהמקיף עשה, אבל אינו צריך לזכות בגוף הכותל כדי ליהנות ממנו (כי הוא בנוי מסביב לחיצון), ולכן אינו חייב לשלם על גוף הכותל, ורק בגלל שגילה דעתו שניחא ליה בהוצאה צריך לשלם דמי הנאה, אבל אין לו עניין עם גוף הכותל, משא"כ בכותל שבין שני חצרות, שהשני רוצה לעשות תקרה מעל כותל הראשון, הוא צריך לזכות חלק בגוף הכותל של הראשון, כי אחרת הראשון יכול למנוע ממנו את זכות השתמשות ברכושו, ולכן אין חילוק כמה הוא שיעור הנאתו, כי לא יוכל לזכות בכותל עצמו אם לא ישלם חצי ממחירו כשותף. וראה ביאורי המשפט שדומה מאוד לדבריו כתב רבי יוסף בן עזרא הנ"ל, ועוד הבאנו שם שמדברי כמה ראשונים נראה לכא' שחלקו עליו בהדיא, ע"ש.

9. כך כתב החסד לאברהם (תאומים, ח"א חו"מ ס' נ"א) לתרץ את קושית הנוב"י הנ"ל ממקיף וניקף, מדוע הוצרכו דווקא לטעם של היקפיא יתירא והרי הניקף גילה דעתו דניחא ליה, וזה תורף לשונו: "דודאי התם שהמקיף עשה לטובתו וניקוף ממילא קמתהני ולא נהנה בידים משל חבירו, לכן פשיטא דאי לאו דגרם היקף יתירא היה פטור מלשלם, דכל הנאה דממילא לא חשיב הנאה כלל... אבל בנהנה בידים משל חבירו פשיטא דאף דלא גרם היקף יתירא, כל שגילה דעתו דניחא ליה במקצת הוצאה חייב בכולה", והבאנו כל דבריו בביאורי המשפט, ע"ש מה שכתבנו. באוצר מפרשי התלמוד (ב"ק כ' ע"ב ד"ה שאני התם ס"ק 17) הביאו פשט זה בשם הגפן פוריה.

10. ובדומה לדברי הנתיחה"מ (קע"ח סק"ג ד"ה והא) שאם יש לשני אנשים אותו צורך הרי הם נעשים שותפים בע"כ לעניין תשלום ההוצאות.

11. כי אם השביח ברכוש שניהם, כבר כתבו הרבה ראשונים, וכמו רבינו יונה ונימוק", שברגע שהשני מתרצה הוא קונה חצי מהשבח בקניין חצר ומתחייב לשלם מדין מקח.

12. בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג ס' קנ"ז) ביאר את הדין של גילה

י"א שחייב על כל הנאתו¹⁷, וי"א שחייב לשלם רק מנקודת הזמן שגילה דעתו ואילך¹⁸. לדוגמא: מתחם חנויות שהייתה בו מכת גניבות, [אבל לא הייתה הצדקה לכוף על כל החנויות לשכור שמירה], וחנויות אחת שכרה שומר, ואחרי כמה חודשים שהמצב לא השתנה¹⁹ גילה דעתו בעל חנות אחרת שהיה מוציא ע"ז כסף²⁰, נחלקו הפוסקים האם הוא חייב להשתתף בדמי השמירה על החודשים טרם גילה דעתו, וראה הערה²¹.

העולה לדין גילה דעתו שהיה מוציא כסף על ההנאה

מכל הנ"ל נמצא לדין בנהנה שגילה דעתו שהיה מוציא כסף על ההנאה שנגרמה לו מהמהנה, שלפי פשוט הראשונים ורוב הפוסקים בדעת התוס', יהיה חייב לשלם את מלוא הנאתו מכאן ואילך, ולגבי העבר, כיון שהמחלוקת שבסעיף הקודם לא הוכרעה, א"א להוציא ממון מן המוחזק. ולפי השיטות שהבאנו בסעיף ב', באופנים מסוימים יצטרך הנהנה לשלם רק כמה שגילה דעתו שהיה מוכן לשלם, אבל השיטות האלו קשות.

ציונים והערות

הרגיש בטענה זו, ונראה שהשיב שמצינו גם לאביי מקרים שמועיל גילוי דעת למפרע, כמו במצוה, כמבואר בתוס' (ב"מ כ"ב ע"א ד"ה אם יש יפות), וגם זה שפוסק הרמב"ם שאפילו ב"כלך אצל יפות" מועיל גילוי למפרע. ויתכן מאוד שגם בנידונו בדר בחצר חבירו, שבעצם אסור לגור בבית של מישהו אחר בלי לשלם, וא"כ יתכן שזו הסיבה שאם זה שדר כבר מגלה דעתו שרוצה לשלם, אומרים שגם למפרע היה ניחא לו לשלם.

19. כי אם המצב השתנה, כגון שהייתה תקופה של ריבוי פריצות, ואז גילה השני דעתו, אי אפשר לומר שגילוי דעתו היא גם למפרע.

20. ונראה שלמרות שהיה מקום לטעון שכמה שיש פחות חנויות יש פחות גנבים, בכ"ז אי"ז מספיק להחשיב את המזמין חסר כמו היקיפא יתירא, כל עוד השמירה אינה לוקחת שכר לפי מספר חנויות.

21. לפי דרכם של האו"ש והדב"מ הנ"ל במקיף וניקף, יתכן שלכו"ע יצטרך לשלם למפרע, כי מאחר שהתברר שהשני נהנה כל הזמן מהשמירה, היה אפשר לכוף אותו מתחילה להשתתף. ולמרות שכתבנו בפנים שלא הייתה הצדקה לכוף על כך מלכתחילה, היינו דווקא כלפי החנויות שיכולות לטעון שהן לא צריכות את זה, אבל זה שגילה דעתו שהוא נהנה מזה ודאי היה אפשר לכוף אותו מלכתחילה, ובדומה למקיף וניקף שכתבו הפוסקים הנ"ל שכל הפטור מתחילה היה בגלל שהניקף היה יכול לטעון שאינו צריך לשמירה. אכן בביאורי המשפט בעלון הקודם כבר הרבנו להקשות על האו"ש והדב"מ, ודבריהם נסתרים מהתוס' עצמם, ולכן קשה לצרף דעתם להוציא ממון.

ביאורי המשפט

בעל דפוס שיסדר עבורו אותיות עופרת להדפסת ש"ס עם רש"י ותוס' ובצידם הביאור שלו, והדרך הייתה שאחר גמר ההדפסה המדפיס היה מבטל את סידור אותיות העופרת, אבל במקרה של הנוב"י שמעון השתמש שוב באותיות אלו כדי להדפיס ש"ס עם רש"י ותוס' אבל בלי הביאור של ראובן, ולכן טען ראובן שישלם לו דמי הנאה שהרי הוא

שהיו קצת מטרד לבניין, [אבל לא עכ"כ שיהיה אפשר לשכן אחד לכוף את כל השכנים להשתתף יחד לתקן את המצב], ושכן אחד הוציא הוצאות לסתום את המקום בבטון, ושכן אחר גילה דעתו שגם הוא היה מוציא הוצאות להנאה זו. לפי רוב השיטות הנ"ל יהיה חייב רק כמה שגילה דעתו שהיה מוציא¹⁵, ורק לפי הדברי מלכיאל יהיה חייב בכל הנאתו, כיון שיש לשניהם אותו צורך בדיוק.

ולפי דעת רוב הפוסקים בדעת התוס' חייב בכל האופנים הנ"ל בכל דמי הנאתו, וכבר כתבנו שכך נוקטים להלכה.

מתי מתחיל חיוב התשלום בגילה דעתו

ד. נחלקו הפוסקים בדעת התוס' והראשונים הנ"ל, שאם גילה דעתו שהיה משלם על ההנאה חייב לשלם, מה הדין אם הנהנה התחיל ליהנות לפני שגילה דעתו, והמצב לא השתנה בינתיים משמעותית, האם חייב לשלם על הנאתו לפני גילוי דעתו¹⁶.

15. לפי החסד לאברהם אין מושג כזה לשלם כמה שהציע, אלא או שהוא פטור לגמרי או שהוא חייב בכל הנאתו, והכל תלוי רק אם עשה פעולה בקום ועשה או לא.

16. ויש לציין שהחילוק בין העבר לעתיד שייך רק בהנאה שנהוג לשלם עליה מדי תקופה, אבל בהנאה שנהוג לשלם עליה תשלום חד פעמי, משתתף בהוצאות שהיו למהנה מתחילה כפי חלקו היחסי בהנאה.

17. זו דעת כמה פוסקים, ביניהם המחנה אפרים (גזילה ס"ט), וטען שכך מדויק מלשון הראשונים והטור בדין דר בחצר חבירו וגילה דעתו שהיה משלם, וז"ל הטור: "ודוקא שלא גילה הדר בדעתו שהיה רצונו ליתן לו שכר אם לא הניחו לדור בו בחנם, אבל אם גילה בדעתו שאם לא הניחו לדור בו בחנם היה נותן לו שכר קודם שהיה יוצא ממנו, צריך ליתן לו שכרו", ומשמע מאוד שמדובר בעת שהדר יוצא מן הבית, ואם חייבוהו בשכר בהכרח שמדובר על העבר. וכן סובר השי למורא (הובא גם בכנה"ג ס' ש"ג) והיה פשוט לו כן, ולא נכנס לדון בזה כלל. וכך יהיה הדין לפי הביאור של הדב"מ והאו"ש הנ"ל במקיף וניקף, שיועיל הגילוי דעת שלו למפרע, כי הם הבינו שבעצם הייתה סיבה לחייב את הניקף מלכתחילה שישתתף עם המקיף, אלא שהוא היה יכול לפטור את עצמו בטענה "לא ניחא לי בהאי נטירותא ולא בעינא", אבל ברגע שהראה שניחא ליה בהאי נטירותא יצטרך לשלם למפרע, והדברי מלכיאל פסק כן בפירוש.

18. כ"כ ר' יוסף בן עזרא (שי למורא ס' ב' ד"ה ונראה), והוכיח כן מהסוגיא ביאוש שלא מדעת, שבמקרה של "עוד הטל עליהם" אנו פוסקים שגילוי דעת שניחא ליה אינו פועל למפרע. אמנם המחנ"א גם

המהלכים שחידשו כמה פוסקים לצמצם דין התוס'

ביאור הנודע ביהודה בדין התוס' והטור

הנודע ביהודה (תני' חו"מ ס' כ"ד) דן בראובן ששילם לשמעון שהיה

בהוצאת המקיף, ומדוע מחייבים אותו אלא רק מה שגילה דעתו שהיה מוכן להוציא? אלא ע"כ שגם לפי שיטת התוס' א"א לחייבו אלא רק את ההוצאה שגילה דעתו שהוא מוכן להוציא ולא יותר מזה.

וחילוק גדול יש בין השי למורא לבין הנוב"י, כי הנוב"י סבר שרק במקרה שאין שום חסרון למהנה אז משלם הנהנה רק מה שגילה דעתו, אבל אם המהנה נחסר קצת חייב הנהנה כפי החסרון [לפי הב"ח] או כפי כל הנאתו [לפי הסמ"ע], משא"כ לדעת השי למורא בכל מקרה חייב הנהנה רק מה שנהנה גילה דעתו שהיה מוציא, שהרי סיפורו היה בנחסר בעה"ב, וכן מוכח מראייתו מהרמב"ן במקיף וניקף, כי שם יש חסרון של הקיפא יתירא.

עוד יש לציין, שמה שחייב בנידונו רק כפי שגילה דעתו שהיה מוכן להוציא, זה לא מכיון שסבר שתמיד משלמים רק כפי שגילה דעתו, אלא מטעם שא"א לחייבו אלא כמה שמוכח לנו שנהנה, וכמו ניקף שגדר בקנים שא"א להוכיח שנהנה יותר מזה, ולכן בנידונו חייב פחות מדמי השכירות, כי זה שנכנס להשתמש היה לו חנות לעצמו ולא היה מוכח כמה הנאה הייתה לו מהחנות הסמוכה, אבל גם הוא היה מסכים במקרה שלו שאם מוכח באופן אחר כמה הנאה יש לו שיצטרך לשלם כפי כל הנאתו, ולכן אי אפשר לצרפו כסובר כמו הנוב"י שהגם שהיה לו יותר הנאה בכ"ז אינו משלם רק כמה שגילה דעתו שהיה מוכן לשלם.

עכ"פ אפשר להוכיח שהשי למורא חלק על דרכו של הנוב"י, כי לפי הנוב"י באופן שהמהנה היה חסר, מחייבים את הנהנה בחסרון או בכל הנאתו, ולפי השי למורא מחייבים רק כמה שמוכח שנהנה או כפי שגילה דעתו שהיה מוציא. ואין ראייה מהשי למורא איך יסבור באופן שהמהנה לא היה חסר, אם בכה"ג יחייב [כשברור לנו שנהנה] יותר ממה שגילה דעתו שהיה מוציא.

עוד טען השי למורא, שבנידונו יש טעם נוסף שלא ישלם את כל הנאתו, כיון שהנהנה יש לו טענה שמה שגילה דעתו שהוא מוכן לשלם קצת, היינו רק כי היה יכול לכסות את ההוצאה הזאת ע"י ההנאה, ע"י שישכיר את החנות לאדם אחר במחיר מלא, ורק על דעת זה נכנס לשטח, ואילו היה יודע שיצטרך לשלם כפי כל הנאתו - שאת זה אינו יכול לכסות ע"י השכרה לאדם אחר, לא היה נכנס כלל לחנות ולא היה בא ליהנות כלל, ולכן א"א לחייבו אפילו לפי התוס'.

דחיית ר' יוסף בן עזרא את ראיית השי למורא

אמנם שם בסימן ב' (ד"ה וראיתי שהחכם) חלק עליו רבי יוסף בן עזרא, ודחה את ההשוואה בין גלי דעתיה בנידונו לבין דין הרמב"ן, כי בדין הרמב"ן הוא נהנה ברשות, והוא הראה שהוא מוכן להשקיע עבור אותה הנאה רק כמה שעולה קנים ולא עלות של אבנים כמו שעשה המקיף, אבל בנידונו שהשתמש שלא ברשות, הנהנה לא יכול לצמצם את התשלום שלו רק למה שנהנה, כי בסופו של דבר הוא נמצא שלא ברשות, וזה כמו הנת' שנביא בהמשך. ועכ"פ גם הוא אינו סובר כמו הנוב"י שצריך לשלם בגלל שגרם הוצאה.

יש לציין שלפי טעמו של רבי יוסף בן עזרא, שכיון שנכנס בלי רשות לכן אינו יכול לטעון שהוא רוצה לשלם פחות מכל ההנאה, יוצא שבמקרים שהוא נהנה מעבודת חבירו ברשות, יוכל לטעון שמה שגילה דעתו לא היה אלא לסכום קטן, ולא יוכלו לחייבו יותר מזה, וכגון בדוגמא הג' שכתבנו בסעיף ג', באדם שסתם מאורת בעלי חיים ושכנו גילה דעתו שהיה משלם על הנאה זו, לפי רבי יוסף ב"ע יוכל השכן לטעון שאינו צריך לשלם יותר ממה שגילה דעתו.

«המשך בעמ' 8»

הכל, שהוא סובר שהדר בחצר חבירו חייב לשלם שכר, ולפי הנוב"י אין הוכחה מרבי יוסי אלא לאופן שיש גם חסר וגם גילוי דעת, משא"כ בדר בחצר חבירו יש רק גילוי דעת בלי חסרון, וגם התשלומים בשני המקרים שונים, ואין הקשו התוס' שיש להוכיח מרבי יוסי לדין הדר בחצר חבירו?

וגם מה שכתב בדעת התוס' שחייב לשלם רק את החסר או כמה שגילה דעתו שהוא מוכן לשלם, אינו משמע כלל בתוס', שהרי התוס' כתבו את הדין על דברי הגמ' "עמד ניקף וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל", ובוודאי הלשון מגלגלין עליו את הכל משמע שמשלם עבור כל הנאתו, כי אם הוא חייב פחות מכך לא נכון לומר שמגלגלין עליו את הכל. וכך למד רעק"א (שם) בפשיטות, וכן למד בפירושו על המשנה (ב"ב פ"א סק"ו) את הפשט בתוס' בסמך לו כותל אחר, שתוס' הבינו שהסומך חייב בכל הנאתו אפילו אם בסוף לא הניח קורותיו על ההגבהה שהגביה השכן, ולכן התקשו התוס' מדוע הוא חייב והרי הוא ז"נ וזל"ח, ולתרת' זאת כתבו התוס' שהוא חייב משום גלי דעתיה, (ובזה יישב מה שהיה תמוה לו בדברי התוס' במה שהובא ממנו בספר זכרון וזאת ליהודה). וכן יוצא לפי הסמ"ע (קנ"ח סקי"ט) ועוד פוסקים רבים בביאור שיעור חובת הניקף עפ"י דברי הרמ"ה שהובאו בטור.

ומכל זה היה נראה דלא כנוב"י בשני חידושי, אלא התוס' התכוונו שגם גילה דעתו בלבד מועיל לחייבו אפילו אם אין שום חסר, וגם מחייבים אותו בדמי כל הנאתו ולא רק כשיעור שגילה שהוא מוכן לשלם. וכבר כתבנו שכך מוכח במהרש"ל ובקצו', וכך סבר הנת' שנביא להלן. מחקתי את מה שהיה כתוב כאן, כי זה סתם מסבך את העניינים ולא קשור לנידונו כלל, אלא רק למקרה הספציפי של הנוב"י.

חידוש הנוב"י לפי הפשט של משתרשי ליה

והנה כבר הזכרנו לעיל שר' שמעון והחלקת יואב הבינו שהפשט בתוס' הוא שבגלי דעתיה דניחא ליה המחייב הוא משתרשי ליה, ולפי"ז יש לעיין אם אפשר לחייב יותר מהסכום שגלי דעתיה שהיה מוכן להוציא עבור ההנאה הזאת, כי בפשוטו היה נראה שא"א לחייב יותר, כיון שהיסוד של משתרשי הוא שצריך לשלם את הסכום שחסך בוודאות, וא"כ רק כמה שהיה מוכן לשלם הוא הסכום שחסך, וכן משמע מלשונו של ר' שמעון (שם) שכתב "הרי משתרשי ליה הדמים שנשארו אצלו שהיה מוציא בהוצאה". אכן כבר כתבנו בעלונין הקודמים שהרבה אחרונים חלקו על כל היסוד הזה ששייך חיוב משתרשי ליה כשאין 'חסר' כלל, וגם שלפי הביאור של ר' נחום גם במשתרשי ישלם עבור הנאתו.

דעת השי למורא נראית כעין הנוב"י

גם השי למורא (דף ב' ע"ב ס' א' ד"ה ובנדון דידן) סובר כעין הנוב"י, שהמגלה דעתו שניחא ליה בהוצאה אינו חייב אלא כסכום שגילה שהיה משלם. המקרה שלו היה בבעל חנות שצמוד לחנותו הייתה חנות ריקה, והוא פלש אליה והשתמש בה במשך ג' שנים, ואח"כ גילה דעתו שהיה מוכן לשלם קצת עבור המקום, ומאידך בעל החנות הריקה היה חסר בגלל הנהנה, ופסק השי למורא שהפולש אינו חייב אלא כפי שגילה דעתו שהיה משלם ולא את כל דמי השכירות.

השי למורא הביא ראייה לזה מהדין שכתב הטור (סי' קנ"ח) בשם הרמב"ן ונפסק בשו"ע (קנ"ח ס"ז), שאם הניקף גדר את הרביעית בקנים, אינו חייב על שאר הכתלים אלא דמי קנים, למרות שהמקיף בנאם מאבנים, כי גילה דעתו שניחא ליה רק הוצאת קנים ולא הוצאת אבנים. וטען השי למורא, שהרי שם גילה דעתו בבירור שניחא ליה

חפץ כבוד שנפל בסערה ופגע ברכב, והרכב הצילו מריסוק

שאלה

במהלך סערה חזקה מאוד, בלתי צפויה ובלתי מצויה כלל, צנח מחדס (היחידה החיצונית של המזגן) שהיה מונח במרפסת באופן זמני, על רכב שחנה סמוך לבנין. הפגיעה גרמה נזק רב לרכב, ואילו המדחס יצא כמעט ללא פגע, כיון שהרכב ספג את עוצמת החבטה. האם בעל המדחס חייב לשלם לבעל הרכב את נזקו? והאם חייב לשלם לבעל הרכב על ההנאה שנגרמה לו ע"י הרכב שהציל את המדחס מנזק כבוד?

תשובה

בעל המדחס פטור על נזקו של בעל הרכב, וגם פטור [מספק] מתשלום דמי הנאה על זה שהרכב הציל את המדחס מריסוק.

מקורות ונימוקים

והבהמה ניצלה מכיון שנחתה על תבואה של שמעון שהייתה בגינה, אלא שכתוצאה מכך הופסדה התבואה, ובזה הדין הוא שראובן חייב לשלם לשמעון, מדין 'נהנה', שהרי נהנה ע"י ממונו של שמעון. [ונתבאר שם בגמ' (נ"ח ע"א) שא"א לפטור את בעל הבהמה בטענה שבעל הפירות הוא 'מבריה ארי מנכסי חבירו', משום שהדבר קרה שלא מדעת בעל הפירות, וכן משום שבעל הפירות נפסד מהצלה זו (ועי"ש בתוס' באריכות)].

ודנה שם הגמ': "היכי נפל, רב כהנא אמר שהוחלקה במימי רגליה, רבא אמר שדחפתה חברתה. מ"ד שדחפתה חברתה כל שכן שהוחלקה במימי רגליה, ומאן דאמר שהוחלקה במימי רגליה אבל דחפתה חברתה פשעה, ומשלמת מה שהזיקה, דא"ל איבעי לך עבורי חדא חדא".

ומבואר שאפילו במקום שאין תביעה דיני נזיקין על בעל הבהמה במה שהוחלקה בהמתו, מ"מ חייב לשלם על הנאת הצלת בהמתו, שבאה על חשבון ממונו של חבירו. ולכא' המקרה בנידו"ד דומה ממש לדין זה.

אכן התוס' (ב"ק ק"א ע"א ד"ה או דילמא) הקשו על הדין הנ"ל, שבגמ' אחרת מבואר לכא' שאין בכה"ג חיוב נהנה, כי הנה הגמ' (שם) דנה בקוף שלקח צבע ששייך לשמעון וצבע בו את צמרו של ראובן, והנידון הוא רק אם יש חיוב לשלם על הצבע [מצד החומר גלם שנמצא עכשיו אצל ראובן], אבל לא דנו שם כלל אודות חיובו של ראובן לשלם לשמעון דמי נהנה, שהרי הרוויח מכך שצמרו נצבע באמצעות הצבע של שמעון.

ובתוס' תירצו בב' אפנים. א', שאין לחייב מטעם נהנה אלא במקום שההנאה הגיעה לנהנה ע"י מעשיו, או ע"י מעשה בהמתו [כמו בנפלה לגינה], או שעכ"פ גופו נהנה [וכמו בדין תחב לו חבירו משקין של אחרים לתוך פיו]. משא"כ בדין קוף, שממונו נהנה ללא שום פעילות של הנהנה או של בהמתו. ב', שהטעם שאין חיוב נהנה בקוף הוא, כיון שהנאת הצביעה אינה הנאה חשובה לחייב עליה. והרא"ש (שם סי' י"ז) הביא רק את תירוצם הראשון של התוס'.

ולפי תירוצם הראשון של התוס', במקרה שממונו של ראובן נפל על ממונו של שמעון, וממון ראובן ניצל כתוצאה מהפסד ממונו של שמעון, אפשר לחייב מדין נהנה רק כשהנהנה או בהמתו היו מעורבים בהשגת ההנאה, ומבואר בתוס' שאף שהבהמה רק החליקה מאליה אל תוך גינת שמעון, או שבהמה אחרת דחפה אותה, מ"מ הדבר מוגדר כ'מעשה בהמתו', ולכן כיון שהנאת הצלת הבהמה קרתה ע"י מעשה הבהמה, אפשר לחייב מדין נהנה. ומעתה יש לדון במקרה שלנו, האם נפילת המדחס על הרכב מוגדרת ג"כ כ'מעשה ממונו' של בעל המדחס, וממילא יהיה ניתן לחייב מדין נהנה, או שמא יש לחלק בין מדחס לבין בהמה, וכלהלן.

מדוע נפילת בהמתו מוגדרת 'מעשה בהמתו'

בביאור התירוץ הא' של תוס' כתב במשנת ר' אהרן (שכנים ג' עמו' ס')

משאו שהניחו בראש גגו ונפל ברוח שאינה מצויה

ראשית יש לברר אם בעל המדחס חייב מדין מזיק. במשנה (ריש ב"ק) מבואר הגדר של חיוב 'אש', שדרכו לילך ולהזיק ע"י כוח אחר שמעורב בו ומניע אותו. ובגמ' (ג' ע"ב) מבואר שתולדות אש היינו "אבנו סכינו ומשאו שהניחו בראש גגו ונפלו ברוח מצויה, והזיקו בדרך הילוכן".

מכיון שבמקרה שלנו הסערה היתה חזקה באופן חריג, והיא לא היתה צפויה מראש, והמדחס הונח במרפסת לפני שהסערה החלה, באופן שלא היה נופל ברוח מצויה, א"א לחייב את בעל המדחס על הנזק מטעם 'אש'.

שהנה, בגדר רוח 'מצויה' ו'שאינה מצויה' נחלקו אמוראים בירושלמי (ב"ק פ"ו ה"ד), לדעה אחת אין פטור של 'רוח שאינה מצויה' אלא 'ברוח של אנוסים, אבל ברוח שהעולם מתנהג בו חייב', ואילו לדעת ר' יוחנן וריש לקיש "אפילו רוח שהעולם מתנהג בו פטור, שפעמים בא פעמים לא בא".

וביאר הרשב"א (ב"ק נ"ט ע"ב) שדעת מ"ד שאינו פטור אלא ברוח של אנוסים היינו "שהיא רוח סערה שאין העולם מתנהג בו, שאינה נושבת אלא לעתים רחוקות, ולפיכך פטורין דלא הוה להו לאסוקי אדעתיהו כלל... אבל ברוח שהוא חזק קצת יותר ממה שהוא מצוי תדיר שהוא רוח היום, חייב, שהיה לו לחוש שמא יבא, שפעמים שהוא בא בנוהג שבעולם", ואילו דעת ר' יוחנן וריש לקיש היא "אם הוא יותר מרוח המצויה תדיר פטורין, דלא הוה להו לאסוקי אדעתיהו, שפעמים אינו בא".

להלכה נפסק בשו"ע (סי' תי"ח ס"ט) שכל שהרוח היתה "רוח שאינה מצויה תמיד" פטור על הנזקים שקרו על ידה, וכמו שביאר המגיד משנה (נזקי ממון פ"ד ה"ז) בדברי הרמב"ם (שהם מקור דברי השו"ע בהלכה זו) וז"ל: "רוח שאינה מצויה תמיד, הוא שאין העולם מתנהג בה תמיד אלא לפעמים, **אעפ"י שהיא באה בעתים הרבה**, ואצ"ל רוח סערה שאינה נושבת אלא לעתים רחוקים".

ולכן, במקרה שלנו ודאי א"א לחייב מטעם 'אש', שהרי הסערה היתה חריגה ובלתי צפויה, [אמנם אם בשעה שהמדחס הונח במרפסת כבר החלה הסערה, יש לחייב את בעל המדחס מטעם אש כמבואר שם, ואכמ"ל]. ואינו קשור למה שדנו הפוסקים אם הגדר של רוח שאינה מצויה משתנה בחפץ שמיועד להישאר מונח במקום הרבה שנים (עיין משפט המזיק ח"א פ"ג הע' כ"ח), כיון שהמדחס הונח במרפסת רק באופן זמני.

חיוב נהנה מדין 'בהמה שנפלה לגינה משלמת מה שנהנית'

עתה נבוא לדון אם יש מקום לחייב את בעל המדחס מדין 'נהנה', שהרי הרוויח שממונו ניצל כתוצאה מהפסדו של בעל הרכב.

מבואר במשנה (ב"ק נ"ה ע"ב): "נפלה [בהמתו] לגינה ונהנית, משלמת מה שנהנית", והיינו, שמדובר כאן ברחוב שבצידו יש מורד תלול, ולמטה נמצאת גינה של שמעון, ובהמתו של ראובן הלכה ברחוב ונפלה לגינה,

וז"ל: "דהתוס' סוברים דחיוב תשלומין מדין נהנה הוא אך ורק כשהנהנה לוקח ההנאה, והיינו דס"ל דאין החיוב דנהנה בעד עצם ההנאה בלבד, אלא דגם חיוב זה הוי בגדר חיוב מזיק, והחיוב לשלם מה שנהנה הוא בעד לקיחת ההנאה, אלא דבזה לא נאמר הפטורים דמזיק כמו שן ורגל ברה"ר או פטורים מצד אונס, ולכן כל שאין כאן לקיחת הנאה מצד מעשיו או מעשי בהמתו פטור", ודומה לדבריו כתב בשיעורי ר' שמואל (ב"ב ד' ע"ב אות ק"ב) עפ"י דברי הברכת שמואל (ב"ק סי' י"ד), וז"ל: "דנהנה שלא מדעת בעלים... חיובו הוא על מה שנטל הנאה מממון חברו וחשיב גזילת הנאה, וזהו גדר החיוב בכה"ג, ומשום הכי בעינן בזה שתבא לו ההנאה ע"י מעשיו או מעשה בהמתו כמ"ש התוס' והרא"ש, דבלא"ה לא מחייב על נטילת הנאה". (החילוק בין ר' אהרן לר' שמואל הוא רק בשורש החיוב, לפי ר' אהרן הוא מדין מזיק ולפי ר' שמואל הוא מדין גזלן, אבל שניהם מסכימים שצריך דווקא נטילת ההנאה).

ועפ"י ביאור זה נמצא, כי חיובו של בעל הבהמה על הנאה המגיעה לו ע"י מעשה בהמתו, מישך שייך לדיני אחריות על מעשה בהמתו, וזאת, שאף במקום שא"א לחייבו על הנזק שנגרם מכך שלא שמר, משום שהיא שמירה שלא חייבתו תורה, אולם הנאה ממונית שבהמתו השיגה לו מחמת שלא שמר עליה, חייב הוא עליה כאילו לקחה מבעל הממון, ואף שבמקרה של נפלה לגינה מדובר אפילו במקרה שדחתה חברתה או שהחלקה במימי רגליה, מ"מ נחשב זה מעשה בהמתו, (ולא משום שהבהמה הדוחפת שייכת לו ג"כ, אלא) משום שאף זה מבחינה מסוימת מוטל על בעל הבהמה, שלא לתת לבהמתו לעבור במקום שהיא עלולה באופן טבעי ליפול לתוך גינת חברו, וכן כשבהמתו החליקה במימי רגליה, ואף שאין די בחיוב זה לחייבו על הנזקים שאירעו לגינת חברו מדין מזיק, וכמש"כ ר' אהרן כי הוא פטור מצד אונס, בכ"ז בעל הבהמה חייב על הנאה שהשיג כתוצאה מהתנהלותו, וזה דומה לנזק 'שן' ברה"ר, שהגם שהתורה פטרה את בעל הבהמה מדין מזיק, בכ"ז אם הבהמה נהנתה בעל הבהמה אחראי על מעשה בהמתו.

ומעתה בנידוננו, כיון שאין שום תביעה על בעל המדחס על כך שהשאירו במרפסת, ולא היה נדרש ממנו להשיג עליו כשנמצא שם, א"א להחשיב זאת שהמעשה קרה באחריותו, וא"כ אינו 'מעשה ממונו' שמחייב מדין נהנה.

אם 'אשו משום ממונו' נחשב כממונו כשנטל הנאה

ונשאלתי מאברך חשוב, שהרי בנידוננו מחשיבים את הנזק שקרה כ'אש', מצד משאו שהניחו בראש גגו כנ"ל, והנה בנזק אש מחייבים גם מצד ממונו 'אשו משום ממונו', והיינו שמתייחסים לאש כאל ממונו של האחראי על האש, וא"כ כיון שהמדחס ש'הולך ומזיק' הוא ממונו והוא עושה את פעולת התנועה, יש לחייב מצד נהנה, שהרי ממונו לוקח את ההנאה ואין כאן פטור של אונס. אמנם יש לחלק, כי זה פשוט שלפי הברכת שמואל (ב"ק סי' י') שהפטור של רוח שאינה מצויה אינו רק מצד אונס, אלא שכלל אינו בגדר "המבעיר את הבעירה", שזה הגדרת המזיק של אש, א"כ חסר המהות של המזיק של אש, וראשי הישיבות (עיין אשר לשלמה ב"ק ט' ב') יישבו בזה את קושיית הלח"מ (נז"מ פ"ד הט"ז) שתמה למה הרמב"ם לא חייב בהזיק ברוח שאינה מצויה אם היה יכול להזיק גם ברוח מצויה מטעם תחילתו בפשיעה וסופו באונס, ויישבו שפטורו אינו רק מצד אונס אלא שכלל אינו בחיוב התורה על אש. וכ"כ התרומת הכרי (סו"ס"י שצ"ב).

אמנם בלאו הכי א"ז שאלה כלל, כי 'אשו משום ממונו' אין הפשט שחיובו הוא בגלל שממונו שהוא אחראי עליו הזיק, ואפילו אם האש שיצר אינה

שלו כלל חייב משום 'אשו משום ממונו', אלא הפשט הוא שתורת החיוב היא תורת חיוב של ממון המזיק, אבל לא שהאש שייכת לו. וכ"כ התוס' (כ"ב ע"א) להדיא, וז"ל: "אשו משום ממונו - כלומר חיוב ממונו יש בו, ולא שיהא האש שלו, דאפילו הדליק באש של אחר חייב, כדאשכחן בפ' הכונס בכופף קמתו של חברו בפני הדליקה ומטיא ברוח מצויה, וגבי גץ שיצא מתחת הפטיש, אע"ג דמסתמא מפקיר ליה". ומהאי טעמא, אם ראובן הניח את האבן של שמעון בראש הגג ונפלה, ראובן חייב ולא שמעון, והאבן האזל (נז"מ פ"א ה"א סקי"ג) חידש יותר מזה, שאם ראובן הניח משא בראש הגג, ושמעון קנה את החפץ, ונפל אח"כ ברוח מצויה, חייב ראובן ולא שמעון, למרות ששמעון הוא בעל המשא והנזק נעשה כשכבר היה המשא בבעלותו ולא סילקו, וז"ל: "דגבי אש ליכא דין בעלים כלל, ודוקא עושה האש מתחייב, אבל מי שקנה בקנין אבנו וסכינו ומשאו של חברו שהניח חברו בראש גגו, אינו מתחייב בזה בדין אש", וביאר בזה מה שכתבו התוס' (ג' ע"ב ד"ה וממונו) שמה שכתבה הגמ' הלשון "ממונו" גבי אש ובור הוא לאו דווקא. וכ"כ האמרי משה (כ"ט כ"ב) וז"ל: "אבל באש דליכא קרא לא מחייב משום ממונו לחוד באם שאי אפשר לחייבו על מעשה ההדלקה או על מה שלא שמר גחלתו, וכדמשמע גם כן מהך דפריך (בדף כ"ג) ולחייב נמי בעל הגחלת ומשני דאיירי כשימיר גחלתו, ומשמע דאם שומר הגחלת והכלב נטלה לגדיש, אף שאחר כך יודע בעל הגחלת שהגחלת שלו מונח אצל הגדיש ויכול לסלקו ולהציל הגדיש, בכל זה פטור בעל הגחלת ולא מחייבין ליה משום ממונו... והא דאמרינן דאשו משום ממונו. היינו כשעושה האש או שפשע בשמירתו", וכ"כ הרבה אחרונים.

ועוד, שאין צריך לכל זה, כי פשוט שא"א לומר שהאבן 'לקחה' את ההנאה, כי האבן אינה מחליטה כלום, ואין לה שום כוח פעולה עצמי, ומה שמניח האבן חייב, היינו רק שזה שהזמין את הנזק אחראי על הנזק, והחידוש באש הוא שהוא אחראי גם אם לא הזיק בכוחו בלבד אלא הסתייע ע"י הרוח. ומכל הנ"ל פשוט שלא שייך לומר במשאו שהניחו בראש הגג ונפל שזה מוגדר כמעשה בהמתו, ואין כאן לקיחת הנאה ולא שייך לחייב מדין נהנה.

תירוץ התוס' לדינא

הש"ך (שצ"א סק"ב) דן בדברי התוס', וכתב שלפי תירוצם הראשון, אם תחב ראובן מאכל של שמעון לפיה של בהמת לוי, פטור לוי מלשלם לשמעון על ההנאה, משום שלא באה לו ההנאה ע"י מעשיו או מעשה בהמתו, [אמנם אם ראובן תחב אכלים של עצמו לפי בהמת חברו, חייב בעל הבהמה, משום שראובן נחשב יורד], והביא שכן פסק המהרש"ל (יש"ש קמא פ"ט סי' כ"ח).

ואף שהש"ך עצמו תמה על דברי התוס' והרא"ש, וכתב שנ"ל שתי' בתרא דהתוס' הוא העיקר, מ"מ הסיק שדין זה אם ממונו נהנה מממון של אחר שלא ע"י מעשה בהמתו הוא ספיקא דדינא.

העולה לדינא בנידוננו

היוצא לנידון דידן, שא"א להוציא מבעל המדחס את דמי הנאתו, משום שהנאה זו לא באה ע"י מעשיו או מעשה בהמתו, וכדעת התוס' בתירוצם הראשון, הרא"ש, המהרש"ל, וכמסקנת הש"ך שהוא עכ"פ ספיקא דדינא. [אמנם, אם כשבא בעל הרכב וגילה את הנזק לקח את המדחס לביתו, וברור שערך המדחס אינו יותר משווי הנזק, נראה שא"א לחייבו להחזיר את המדחס לבעליו כל זמן שלא ישלם עבורו, משום שמסקנת הש"ך היא שהוא ספיקא דדינא, ואין מוציאין מיד המוחזק].

עליו חובת שכירות [בגלל פטור מסוים של רבו הנתיחה"מ, עי"ש], אבל גילה דעתו להדיא שהיה מוכן לשלם שכירות על המגורים, ופסק החס"ל שהדר חייב בכל דמי השכירות, כיון שהשתמש בדירה ונהנה ממנה ע"י מעשיו כדרך השוכרים, ואף שאינו חייב בתורת שכירות בית, אבל אפשר לחייבו לשלם עבור כל הנאתו מדין גלי דעתו דניחא ליה בהוצאה, והביא את הנוב"י שממש"כ יוצא שבכה"ג אינו צריך לשלם את כל הנאתו כיון שלא גרם הוצאה יתירה לבעל הדירה, וחלק עליו, ואת הוכחת הנוב"י ממקיף וניקף דחה וז"ל: "וראיתו מהא דפסק הב"ח והסכים עמו הש"ך דאינו משלם רק מה שגרם לו היקף יותר, ואפילו הסמ"ע דמחייב בכל ההוצאה הוא משום דעכ"פ גרם לו היקף במקצת, אלמא דכל שלא גרם לו שום הוצאה יתירה אף דגלי דעתיה דניחא ליה בהוצאה א"צ לשלם המותר, ואין ראייתו מכרעת, דודאי התם שהמקיף עשה לטובתו וניקוף ממילא קמתהני ולא נהנה בידיים משל חברו, לכן פשיטא דאי לאו דגרם היקף יתירא היה פטור מלשלם, דכל הנאה דממילא לא חשיב הנאה כלל... אבל בנהנה בידיים משל חברו פשיטא דאף דלא גרם היקף יתירא, כל שגילה דעתו דניחא ליה במקצת הוצאה חייב בכולה, ואין טעם לחלק בזה בין גרם היקף יתירא או לא... ולא מהני מה שגורם לו היקף יתירא רק שע"ז נחשב כנהנה בידיים". והיינו, שאם הנהנה עשה פעולה כדי ליהנות מחבירו, והראה שהוא מוכן להוציא ממון כדי להשיג את ההנאה הזאת, הוא חייב לשלם עבור כל הנאתו הגם שלא גרם הוצאות למהנה.

ויש לציין שכל הסיבה שהחס"ל חידש את הדרך שלו הייתה כדי ליישב את הקושיה שהקשה הנוב"י ממקיף לפי שיטת הב"ח והש"ך, והיות שלהלכה לא פוסקים כן כנ"ל, אין שום סיבה לומר כמו החס"ל.

צריך לכותל של אבנים דווקא, ומדוע מגלגלין עליו את כל הוצאות הראשון, וז"ל: "ואם תאמר, א"כ אין צריך לכותל בריא, י"ל אעפ"כ מגלגלין עליו דמי גויל וגזית, כדי שלא יפול ונמצא צריך לחזור ולבנות כל היום, והכי תניא בתוספתא וכו'". והיינו שאף שאינו משתמש כלל בגוף הכותל של חברו וחבירו אין לו שום זכות למנוע ממנו ליהנות מכותלו, בכ"ז חייב להשתתף בכל הוצאות הראשון, אפילו אם הנהנה בונה בקנים והראשון בנה באבנים. וראשונים אלו לא כתבו מעולם את חידוש התוס' שיש מחייב כזה של גילה דעתו דניחא ליה, ובכ"ז חייבו כנ"ל, וכ"ש שהתוס' יחייבו.

המילואי משפט (ב6) ג"כ התקשה שהנמוק"י נראה סותר את שיטת הנתי, אבל כתב שאפשר לומר שגם הנמוק"י סובר שישלם רק כמה שנהנה. אולם לא יתכן לומר כן, כי ברמב"ן כתוב להדיא היפך זה.

והיה ניתן לומר שכ"ז הוא רק שיטת הרמב"ן וסיעתו, שהם למדו פשוט אחר לגמרי בדין של כותל שבין שני חצירות, שהחייב הוא מדין שותפות וכלל לא מדין נהנה, אבל לפי התוס' שחייב התשלום במשנה הוא משום נהנה, אולי ניתן לומר כמו הנתי' שאם אינו משתמש בגוף כותל חברו אינו חייב אלא כפי מה שגילה דעתו שהוא מוכן לשלם. אמנם רעק"א בפיה"מ (שם) כתב להדיא שגם התוס' סוברים כמו הרמב"ן בדין הנ"ל של סמך לו כותל אחר, שבכל אופן חייב להשתתף בכל ההוצאות למרות שנתן את התקרה לרוח אחרת, ומטעם גלי דעתיה דניחא ליה, וא"כ חלק בוודאי על הנתיחה"מ, אבל עדיין יכול הנתיחה"מ לחלוק על רעק"א.

שיטת החסד לאברהם

החסד לאברהם (ח"א חו"מ סי' נ"א) דן בדר בחצר חברו באופן שאין

בית דין צדק ובית הוראה 'נתיבות חיים' בארה"ק

בראשות ובהכוונת הגאב"ד הגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א ובראשות הגאון רבי יוסף פליישמן שליט"א, אב"ד ירושלים • בית שמש • תל ציון • הקריות

מזכירות ראשית: רחוב פנים מאירות 1 ירושלים תובב"א | בימים א-ה בשעות 18:30-20:00

טל: 02.502.3637 פקס: 02.502.3655 דוא"ל: beisdin@neto.net.il ת.ד. 36203 ירושלים

דיונים קצרים ללא המתנה
לתיאום דיונים קצרים בלבד:
058-3206474

סיוע ויעוץ
בעריכת חוזים
וצוואות ע"פ הלכה

מענה הלכתי
לשאלות בדיני
ממונות וריבית

בית הוראה לענייני ממונות
'בית גרוס'

טל: 02.502.3637 שלוחה 2 | שעות פעילות בית ההוראה: ימים א-ה 13:40-15:30 | יום ו' 11:15-13:00